

PERIPATETIČKA FILOSOFIJA PRIRODE U INTERPRETACIJI JURJA DUBROVČANINA

MARIJA BRIDA
Filozofski fakultet u Zadru

UDK 1(091) (497.13)
Izvorni znanstveni rad

Svoje tumačenje peripatetičke filosofije prirode G. Raguseius nastoji utemeljiti na originalnoj misli Aristotela. U suglasnosti s padovanskim peripatetizmom kasnog 16. i ranog 17. stoljeća tvrdi nezavisnost od teologije na općoj metafizičkoj zasnovane filosofije prirode. Postulirajući univokaciju znanstvenih određenja, te uzevši da propadljivo i vječno ne mogu pripadati istome rodnom pojmu, raspodjeljuje istraživanje kosmosa u dvije znanosti: znanost o prirodi istražuje sublunarnu regiju, a znanost o nebu supralunarnu. Realna interakcija tih dvaju područja postoji, ali njezina zakonitost nam je nepoznata: stoga Raguseius otklanja astrološku i magijsku divinaciju kao i mistiku brojeva. Smatra da supralunarno područje sudjeluje u nastajanju formi sublunarnih tijela: kao jednostavni inteligibilni principi forme diskretno uskaču u materiju u času kad ova vlastitim procesima pripremi za to uvjete. — Jezgrom čitave metafizike Raguseius drži princip individuacije. Tumačeći ga u skotističkom duhu, razmatra prvu materiju kao najuniverzalniji i najniži entitet, zatim generičke i specifičke slojeve, i konačno singularna bića, čija individuacija jest najviši domet realnosti.

Istinski vrijedni pronalasci ljudskog duha prepoznaju se među ostalim i po tome što ostaju trajno prisutni u povijesnom procesu te, doživljavajući u njemu akcidentalne promjene, ulaze svojom bitnošću u konstituciju svjetova koji svojim dijalektičkim slijedom izražavaju na uvijek nov i svojoj epohi primjeren način totalitet čovjekovih težnja, ostvarenja i aspiracija. Ako je riječ o dostignućima na području filosofije, ona neće, prema tome, ulaziti u tu konstituciju putem onih predodžbenih veza koje su ih uklapale u strukturu suvremene im epohe, nego putem eidetske jezgre oko koje se takve veze mogu na različite načine koncentrirati; otkrivena stvaralaštvom nekog autora, ta se jezgra smislovito i djelovno očituje u različitosti predodžbeno-osjetilnog mnoštva koje teče u povijesnoj mijeni.

Među dostignućima koja u tom smislu već milenijima perzistiraju u kulturno-povijesnom razvoju pripada jedno značajno mjesto Aristotelovoj filosofiji. Nakon što je, često u interakciji s platonističkim, stoičkim i drugim tendencijama, odigrala značajnu ulogu u kasno-antičkim i srednjovjekovnim oblikovanjima, činilo se je da aristotelovski usmjerena misao postaje kočnicom znanstvenoga i filosofskog razvoja. Svojom predodžbenom stranom — zamišljanjem geocentričnog kosmosa razdvojenog u sublunarno i supralunarno područje s nejedinstvom kozmičke zakonitosti i materije u odnosu na ta dva područja — ona je to zaista i bila; pa i njezini su pojmovni oblici bili počeli uzmicati pred naletom renesansne i postrenesansne misli. Povukavši se iz tumačenja prirode, oni su, međutim, i dalje prisutni u interpretacijama humane problematike, a kad su, na pragu našeg stoljeća, prirodne znanosti prevladale svoju mehanističku fazu, kroz nove empiričke sadržaje ponovno se javljaju aristotelovski pojmovi u entelehijama embriona, u genetskom kodu živih bića i molekularnom

kodu aminokiselina. Tako se može reći da upoznavanje bitnih misaonih dostignuća neke prošle epohe nije samo bavljenje prošlošću, nego može biti i prinos kritičkom razumijevanju suvremenih zbivanja na tom području. — Pretežno diskusioni način iznošenja problematike u Aristotelovim djelima¹ imao je za posljedicu znatna razmimoilaženja njegovih kasnijih tumača u značenju ponekad i principijelnih stavova. Stoga su unutar široke škole peripatetičara nastale različite struje; njihove međusobne rasprave, kao i rasprave s platonistički ili drukčije usmjerenim misliocima, pridonosile su raščišćavanju pitanja i često pri tome razvijale veliku istančanost misaonih postupaka. To je, dakako, pogodovalo izoštravanju same misli, no kako su se naročito u srednjovjekovnim uvjetima duhovna dostignuća nastojala zatvoriti u granice određene autoritetom, događalo se je često da se značajna umska energija troši u čisto formalna nadmetanja, zamjenjujući ponekad time ozbiljenje vlastite originalnosti. Jedno takvo središte aristotelizma, koje svoj najveći procvat doživljava već na izmaku srednjeg vijeka i na samom početku novoga, formiralo se je na univerzitetu u Padovi.

Padovanski je peripatetizam, cjelovito uzevši, bio slobodoumno orijentiran; u XIV i XV stoljeću prevladavao je u njemu averoistički utjecaj, no kad se je Pietro Pomponazzi (1495. postavljen na katedru prirodne filosofije) priklonio Aleksandru iz Afrodizije, nastaju diskusije pa i sporovi (osobito Pomponazzi — Achillini) oko pojedinih pitanja, pa i cjelovitog značenja aleksandrijske i averoističke interpretacije Aristotela. Zaslugom Pomponazzia u XVI stoljeću aleksandrijska tendencija u Padovi gotovo dosiže averoističku; to je u nekim slučajevima doduše pogodovalo eklekticismu, no konfrontiranje tih dviju glavnih struja aristotelovske interpretacije daje ujedno poticaj za istraživanje izvornog Aristotela. — Povod čestim akademskim sporovima davala je i tada u Padovi uobičajena pozitivna praksa da se u principu svakome profesoru postavlja takmac (aemulus); istorodne znanstvene i filofske discipline predavale su se sa dvije katdere, te se bez visoke kvalitete predavač nije mogao održati, a ujedno je logikom same stvari dolazilo do međusobne kritike. U veoma značajne takve sporove spada onaj što su ga vodili Francesco Piccolomini i Jacopo Zabarella, koji su u posljednjoj trećini XVI stoljeća istodobno oko dvadeset godina držali dvije katedre filosofije u Padovi. Povod tom sporu dalo je Zabarellino djelo *Opera logica* (Venetiis 1578) u kojemu on ističe razliku između reda prirode — *ordo naturae* — i metodskog puta kojim čovjek najuspješnije dolazi do znanstvene spoznaje — *ordo doctrinae* — stojeći na stanovištu da je ovaj nezavisan od prvog. Piccolomini u djelu *Universa philosophia de moribus* (Venetiis 1583) zastupa mišljenje da naša spoznaja, da bi bila uspješna, mora slijediti red koji postoji u samoj prirodi stvari; time ujedno kritizira metodologiju svog kolege. Zabarella je odgovorio spisom *Apologia de doctrinae moribus* (Padova 1584), dok je Piccolominijeva replika uslijedila 1594, dakle poslije Zabarelline smrti. Ne da se poreći da je u ovome sporu nadmoćnije ispalo Zabarellino stanovište, jer otvara mogućnost slobodne metodološke invencije, što je bilo neobično važno za razvoj znanosti koja se upravo radala. — Nakon Zabarelline smrti 1589, pozvan je na II katedru filosofije Caesar

¹ Kako je poznato, od Aristotelovih spisa sačuvani su pretežno tzv. ezoterički spisi, tj. oni koji su bili namijenjeni nastavu u Lykeonu (logički spisi, Prva filosofija, Fizika, O nebu, O duši, itd.); ti po svome stilu imaju karakter rasprave problema, a ne dogmatskih formulacija koje ne podliježu diskusiji.

Cremonini u s,² koji je u Padovi ostao sve do svoje smrti 1631. god. Došavši već u Ferrari na glas kao vrstan poznavalac Aristotela, on je u Padovi postigao vrhunac svoje renomiranosti te je nazivan »Aristoteles redivivus« — iako je njegov aristotelizam, kritički uzevši, bio eklektičke prirode. Kad je 1601. god. napustio Padovu F. Piccolomini (navršivši 80 godina života otišao je u svoju rodnu Sienu) pozvan je na to upražnjeno mjesto Georgius Ragusei u s.³ On je u Padovi predavao do svoje smrti 1622. god.; držao je II katedru filosofije, dok je Cremonina tada bio prešao na I katedru; premda dvadesetak godina mlađi od Cremonina, Raguseius mu je bio uspješan takmac. Oni se, inače, slažu u temeljnim stavovima koji gotovo općenito karakteriziraju tadašnju padovansku peripatetičku školu — kao što je, osobito, teza o nezavisnosti filosofije prirode od teologije — no razilaze se u mnogim posebnim pitanjima; naročito je njihovo razmimoilaženje došlo do izraza u tumačenju formi elemenata (o čemu kasnije). Aristotelizam u Padovi se je osobito koncentrirao na problematiku filosofije prirode te su oni, svaki sa svoje katedre, predavali prvenstveno tu problematiku.

Juraj Dubrovčanin je temeljna pitanja svog tumačenja Aristotelove filosofije prirode izložio u djelu *Peripateticae disputationes*, koje zapravo odgovara glavnim temama njegovih, stilski i sadržajno veoma dotjeranih, predavanja (zbog jasnoće iznošenja ponekad i vrlo zakučastih problema te elegancije izraza studenti su ga nazivali »philosophus orator«). Obraćajući se čitatelju, on u uvodnim napomenama ističe da mu je namjera prikazati što izvorniju Aristotelovu misao, ne držeći se neke određene interpretatorske škole, već suprotstavljanjem mišljenja različitih autora i škola omogućiti mu da sam prosudi koje je mišljenje bliže Aristotelu (čiji se tekstovi citiraju u latinskom prijevodu, prema izdanjima koja su krajem XVI stoljeća tiskana u Veneciji).⁴ Pri tome Dubrovčanin ponekad prihvaća, kao najbliže Aristotelu, mišljenje jedne od postojećih škola (najčešće skotističke), a ponekad opet formulira svoje vlastito, različito od drugih; to vrši na temelju principijelne i objektivne argumentacije. Služeći se onom Horacijevom »Nenaučen da prisižem na riječi nijednog učitelja«,⁵ on ističe da niti genij Aristotela nije uvijek mogao naći rješe-

² Cesare Cremonini (Cento 1552 — Padova 1631) u svome aristotelizmu s averoistički usmjerenom ontologijom kombinira aleksandrinu psihologiju, a uključuje i neke neoplatoničke elemente. Uz mnoge komentare Aristotelove fizike i psihologije ima u njega i djela koja sadrže originalne misli. Tako u djelu *De calido inato et semine* uzima da živome biću svojstvena »urođena toplina« posreduje između duše i tijela te utječe na duševnost čovjeka, a stoji pod utjecajem kretanja neba.

³ Juraj Dubrovčanin (konvencionalan kroatizirani oblik) rođen u Dubrovniku, ili u okolici Dubrovnika od nepoznatih roditelja. Kao godina rođenja uzima se obično 1579, na temelju toga što njegovi dosadašnji biografi, S. Cerva i F. Tommasini, kažu da je umro u Padovi god. 1622. u 43. godini života. Neki autori smatraju da je bio desetak godina stariji. U Veneciji je već u mladim danima pokazao veliku nadarenost, te nakon što je završio studij filosofije i teologije i zatim medicine i matematike, izabran je u studenom 1601. god. za nastavnika na upražnjenju II katedri filosofije u Padovi. Na tom mjestu je ostao do svoje smrti. Napisao je brojne spise, pretežno iz područja aristotelovske filosofije i matematike. Neki od tih spisa još su u rukopisima, a štampana su dva njegova opsežna djela: *Peripateticae disputationes* ... 2°, 530 pag., Venetiis 1613; *Epistolarum mathematicarum seu de divinatione libri duo* ... 8°, 643 pag., Parisiis 1623. (u ovo izdanje uvrštena je i kratka medicinska rasprava: *Disputatio de Puero et Puella*).

⁴ Dubrovčaninovi navodi se potpuno slažu sa izdanjem: Aristotelis Stagiritae *Opera*, Venetiis 1584—1585, apud Joachimum Brunionum, vol. I—VII.

⁵ »Nullius addictus iurare in verba magistri«, Horatius, *Epistolae*, I, 1.

nje koje odgovara istini: stoga se prema njegovim stavovima treba tako i odnositi osposobljavajući se razvijanjem oštrine uma za vlastito filosofiranje. — Uslijed drugačijih društvenih prilika i kompleksnije idejne situacije pojavljivala su se u skolastičkoj filosofiji i takva pitanja koja u samog Aristotela ne dolaze. U takvim slučajevima, smatra Dubrovčanin, nije suprotno duhu peripatetizma formulirati rješenje koje se temelji na Aristotelovim principima, iako te konzekvencije iz vlastitih principa sam Aristotel nije bio izveo; on tako postupa u više slučajeva.

*

Dajući veliku važnost metodskoj strani problema Dubrovčanin najprije razmatra pitanje jednoznačnog određenja predmeta prirodne filosofije.⁶ Budući da ona, sa prvom filosofijom i matematikom, sačinjava skupinu teoretskih znanosti, njezin je predmet nezavisan od ljudskog djelovanja a metoda joj se sastoji u umnom razmatranju osjetilnim putem dobivenih sdaržaja; umska spekulacija može pri tome neograničeno premašiti granice iskustva od kojeg je pošla, ne tražeći verifikaciju u njemu već u vlastitoj neproturječnosti. Iako filosofija prirode spada u »druge filosofije« (jer ne istražuje »prve«, nego »druge« uzroke bića), njezina problematika često zasijeca u problematiku metafizike ili »prve filosofije«, ukoliko ova razmatra opće principe bića, jer su u njima utemeljeni i prirodni ili »drugi« uzroci; iz Raguseiusovih analiza je, međutim, uvijek jasno što pripada jednoj, a što drugoj od tih znanosti.⁷

Razmatrajući pitanje pojmovnog određenja termina *subjectum scientiae* u odnosu na bilo koju znanost, Dubrovčanin postulira da predmet znanosti bude određen kao *j e d a n*, kao *j e d n o z n a č a n*, i kao nešto što *j e s t* (»mora naime opstojati u prirodi stvari, ili barem da nema protivljenja tome da bi jednom opstojao«⁸). Specifično u odnosu na prirodnu znanost, on prihvaća Theofrastovo određenje (kojega u tome slijede gotovo svi grčki peripatetičari i mnogi od novijih), prema kojemu »predmet prirodne filosofije jest prirodno tijelo, ukoliko je prirodno«.⁹ Samo određenje kao takvo nije sporno, ali razmimoilaženja postoje u značenju riječi »prirodno«. Dubrovčanin ističe, da je kao prirodnost i sam prije uzimao (kao što uzima većina tih filozofa) sastavljenost iz materije i forme; međutim, rukovodeći se metodskim principom univokacije, on dolazi do zaključka da u Aristotelovu duhu prirodnost (*naturalitas*) treba shvatiti kao podvrgnutost nastajanju i propadanju (*generabilitas et dissolubilitas*); odatle pak proizlazi da neraspadljiva eterska tijela nisu predmet prirodne znanosti, već bi trebala pripadati posebnoj znanosti *O nebu*. — Predmet prirodne filosofije jesu dakle zbivanja u sublunarnoj regiji čija je materija sastavljena od četiri elementa (zemlja, voda, zrak,

⁶ Raguseius sinonimno upotrebljava izraze »filosofia naturalis« i »scientia naturalis«, kao što je to i u Aristotela; stoga i ovdje ta značenja upotrebljavam u tom smislu.

⁷ U Raguseiusovim analizama distingviraju se unutar Aristotelove »prve filosofije« dvije uže discipline: jedna koja razmatra principe bića kao bića (koja daje temelj općoj metafizici) i druga koja razmatra principe najsavršenijeg bića (u kojoj je temelj aristotelovski usmjerene teologije). U samog Aristotela ta distinkcija nije eksplicirana, iako za nju ima implikacija.

⁸ Georgii Ragusei Veneti: *Peripateticae Disputationes*, Venetiis 1613, str. 3. (Ovo djelo dalje označujem: PD).

⁹ PD, str. 3.

vatra) i zakonski pokretana pravocrtnim kretanjem kao temeljnim oblikom kretanja, dok supralunarna regija kozmosa, ispunjena jednostavnom supstancijom etera i pokretana vječnim kružnim kretanjem, ne može biti obuhvaćena istim rodnim pojmom na kojemu se konstituira prirodna filozofija; naime *generatio et dissolutio* s jedne strane i *aeternitas* s druge jesu generičke razlike, te se bez upadanja u ekvivokacije ne da odrediti pojmovno područje koje bi obuhvaćalo znanstveno istraživanje tih dviju regija. Istraživanje raspadljivog i vječnog moglo bi se, smatra Raguseius, ujediniti principom analogije, no on drži da analogija uvijek sadrži skrivene ekvivokacije, te rukovodeći se skotističkim postulatom univokacije znanstvenih određenja, otklanja analogiju iz tog područja. Tako je primjena metodski ispravnog postavka da se predmet znanosti jednoznačno definira imala u ovom slučaju za posljedicu isticanje aristotelovskog horizonta u tumačenju kosmosa: ne samo da se kosmos razdvaja u dvije zakonski i materijalno u generičkom smislu različite regije, nego se i njegovo istraživanje pridjeljuje dvjema različitim znanostima. (To što Raguseius, zadužen za tumačenje Aristotelove filozofije, izvodi te konzekvencije, ne mora značiti da takvo stanovište u svemu odgovara i njegovu osobnom mišljenju o prirodi kosmosa). Ta logički rigorozno izvedena konzekvencija za razvoj znanosti nije mogla biti štetna, jer je mogla samo upozoriti na neprikladnost aristotelovskog modela u doba kada je, u Padovi, Galilej svojim teleskopom već promatrao nebo.¹⁰

Istražujući kretanje i mirovanje prirodnih tijela, koja nastaju, razvijaju se i propadaju, peripatetička filozofija prirode se susreće s pitanjem supstrata iz kojeg, po pretpostavci, sva materijalna tijela nastaju i u koji se raspadaju: taj vječni bezoblični supstrat nazivan je prva materija. Aristotel je pitanje njezinog bitka, tj. opstojanja u redu stvari, ostavio diskutabilnim, te neki njegovi tumači, osobito oni koji pripadaju tomističkoj školi, zastupaju mišljenje da je prva materija čista mogućnost, tj. da ne postoji po sebi već po djelovanju forme; drugi opet, osobito skotistička škola, uzimaju da prvoj materiji pripada čin postojanja (*actus entitavius*). Prema ovom mišljenju prva materija nije u svojoj bitnosti čista mogućnost, već je u mogućnosti samo prema formi, dok u odnosu prema bitku ima vlastitu stvarnost; ona je dakle supstancija, iako najniža u redu različitih supstancija, a po svojoj potpunoj neodređenosti može primati sve forme. Dubrovčanin prihvaća ovo mišljenje smatrajući da više odgovara duhu Aristotelove filozofije, osobito stavovima iz *Fizike*, od onoga prvoga.¹¹ Prva materija kao jednostavna supstancija, ne nastaje niti propada; njezin bitak jest dakle metafizički. Sve fizičke supstancije nastaju iz prve materije djelovanjem formi koje ona prima. Prema tome, sve su fizičke (prirodne) supstancije složene od materije i forme, i to je prva prirodna složenost (*compositio*). U redu formiranja tjelesnih bića nastaju iz prve materije najprije elementarna tijela — zemlja, voda, zrak, vatra — a od ovih, pod utjecajem daljnjeg pridolaska formi, sva složena tijela.

¹⁰ Galileo Galilei je bio profesor matematike u Padovi od 1592. do 1610.

¹¹ Zbog ograničenosti prostora nije mi ovdje moguće navoditi Raguseiusovu argumentaciju. Poblize sam to iznijela u »Problemi djela 'Peripateticae disputationes' Jurja Dubrovčanina«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1/1975, br. 1—2, str. 161—165.

U tumačenju kretanja prirodnih tijela Dubrovčanin navodi Aristotelov stav: »Sve što se kreće nužno je od nečega pokrenuto«,¹² podsjećajući da Aristotel razlikuje unutarnje i vanjske pokretače. Unutarnje pokretanje proizlazi iz prirode odnosno supstancije jer po Aristotelu »priroda jest neki princip i uzrok kretanja i mirovanja onoga u čemu prebiva neposredno i po sebi, a ne slučajno«,¹³ te sve prirodne supstancije imaju u sebi samima uzroke vlastitog mirovanja i kretanja (osim mogućih vanjskih pokretača), a ne odnosi se to samo na živa tijela čiji su pokretači duše. Za elementarna tijela (od kojih su prva dva nazivana »teška«, a druga dva »laka«) smatra Dubrovčanin da svoje prirodno kretanje »primaju od neke sile, ili od vlastite afekcije, ili nagnuća, što svako tijelo ima od prirode usađeno, da se kreće prema vlastitome zavičajnom mjestu«;¹⁴ ovo poetsko »zavičajno mjesto« u sublunarnom kosmosu (za čiju zamjenu se je upravo pripremala gravitacija) za zemlju i vodu je, dakako, smješteno centripetalno, a za zrak i vatru centrifugalno; sastavljena tijela kreću se pak pravocrtno (ukoliko su nesmetana od drugih) u smjeru koji rezultira iz proporcije elementarnih tijela u njima.

Vanjski pokretači mogu proizlaziti iz sublunarne regije, tj. može to biti međusobno djelovanje živih i neživih, jednostavnih i sastavljenih prirodnih tijela, ili pak iz supralunarne regije. Naime to što se materija i zakonitost ovih dvaju područja kosmosa međusobno bitno razlikuju, ne isključuje djelovanje jedne regije na drugu, osobito ne one supralunarne na sublunarnu. Supralunarnu regiju (uključivši Mjesečevu orbitu) ispunja savršeno jednostavna materija, eter, od kojega su građena i nebeska tijela — planete, zvijezde i komete. Vječna po vlastitoj biti, ta tijela bi, po samima sebi, mirovala. Ona se, međutim, kreću sa svojim sferama tvoreći »nebeske krugove« jer su im pridružene »pokretačke inteligencije« koje ih pokreću, tako da se ona gibaju vječnim kružnim kretanjem. Svakoj je sferi pridružena jedna pokretačka inteligencija, a kao vjerojatan broj sfera navodi Aristotel 47 (ne smatrajući taj broj baš pouzdanim; *Met.* 1074a). Inteligencije su, dakle, formalni uzroci nebeskih krugova, a eterska tijela materijalni uzroci. Odnos Inteligencije spram tijela i sfere koju pokreće nije, međutim, isti kao što je odnos forme i materije u prirodnim supstancijama: *forma informans* prirodne supstancije oblikuje i usavršava materiju s kojom tvori supstancijalan spoj, dok je Inteligencija samo pridružena sferi čiju savršenu etersku supstanciju ne usavršava već samo pokreće kao *forma assistens*, ostajući pri tome zasebna supstancija, apstraktna i odvojena. — Utjecaji vječnog kruženja nebeskih tijela ne ograničavaju se na njihove sfere, nego mogu dopirati i u naš podmjesečni svijet; no Aristotel smatra da nema načina kojim bi čovjek mogao spoznati principe i zakone tog utjecaja. Raguseius u skladu s time drži da je astrologija (kao i mistika brojeva i slični načini mišljenja) nespojiva sa peripatetičkom filozofijom.¹⁵

Apstraktne inteligencije su eficientni i finalni uzroci kretanja sfera, kojima su pridružene; one su, prema tome, savršene i nepokretne u odnosu na sferu koju pokreću, dakle, nepokretni su pokretači sfera.

¹² Aristotel, *Fizika*, 241b.

¹³ Aristotel, *Fizika*, 192b.

¹⁴ PD, str. 162.

¹⁵ Tim pitanjima Dubrovčanin je u PD posvetio 12. disputaciju, a opširno ih razradio u djelu: *Epistolarum mathematicarum seu de divinatione*.

Takvih odvojenih nepokretnih pokretača ima toliko koliko ima nebeskih sfera; jedan od njih je najviši: to je onaj koji pokreće prvu sferu, tj. sferu zvijezda stajačica. Raguseius smatra da Aristotelov Bog, koji je u sebi misao vlastitog savršenstva, u odnosu spram svijeta, nije ništa drugo, nego nepokretni pokretač prve nebeske sfere, tj. prva od apstraktnih inteligencija. On je (kao i drugi nepokretni pokretači) efikasniji i finalni uzrok kretanja sfere, ali ne i njezinog opstanka. Vječna bića: prva materija, eterska tijela i apstraktne inteligencije nužno postoje, tj. imaju u sebi samima uzrok vlastitog bitka. Bog dakle nije stvoritelj svijeta, već samo njegov pokretač, i to utoliko ukoliko druga inteligentna bića promatrajući njegovo savršenstvo vide u njemu najvišu svrhu svog djelovanja i slijede tu svrhu. No ta bića mogu sebi postavljati druge svrhe (što proizlazi iz samog pojma inteligencije) i slijediti više te svrhe nego savršenstvo prvog pokretača; kretanje svijeta neće doduše tada težiti prema najvišem savršenstvu, ali svijet će ipak opstojati. Raguseius to mišljenje ovako sažima: »Mi ćemo međutim negirati da, uklonivši prvi uzrok, Inteligencije, nebo i prva materija ne mogu postojati. Ako su to, naime, kako stoji po Aristotelovu mišljenju, vječna i nužna bića, onda ako se bilo što ukloni što ne bi pripadalo njihovoj prirodi i supstanciji, ona će ipak ostati i postaviti će drugu svrhu svojih djelovanja.«¹⁶ — Ova nužna bića, koja tvore vječne temelje kozmosa, ne nastaju niti propadaju, dakle nisu fizička, već metafizička; kozmos je, prema tome, metafizički utemeljen, ali taj temelj ne mora uključivati apsolutno savršenog pokretača: razvitak kosmosa ne mora se nužno usmjeravati prema apsolutnom savršenstvu, nego može slijediti pluralistički model kojim dominiraju relativno savršene svrhe. U skladu s time nauka o kosmosu nužno se temelji na općim principima bića kao bića, naime, na općoj metafizici; no ne temelji se nužno na principima najsavršenijeg bića, naime na teologiji.¹⁷ Ovu tezu o nezavisnosti kosmologije od teologije zastupa većina znamenitih predstavnika padovanskog peripatetizma (iako, inače, takva interpretacija nije raširena među peripatetičarima, te je, među ostalim, ne zastupaju ni Toma Akvinski ni Duns Skot); ona se obično naziva tezom o autonomiji filozofije prirode, budući da se smatra da istraživanje sublunarnog i supralunarnog kosmosa pripada istoj znanosti; specijalno u Raguseiusa ovo područje istraživanja pridjeljuje se dvjema znanostima (filozofiji prirode i znanosti o nebu), te u njega ovaj naziv ne bi terminološki odgovarao, već se, prema njegovoj interpretaciji, može govoriti o autonomiji kosmoloških istraživanja utemeljenih na općim principima bića.

Međusobni utjecaji supralunarne i sublunarne regije nesumnjivo postoje, smatra Raguseius, no on drži da o njihovim modalitetima možemo samo nagađati, budući da našoj spoznaji izmiče ne samo unutarnja bit eterske supstancije, nego su nam teško spoznatljiva i njezina očitovanja, tako da često govorimo o »skrivenim uzrocima« nekih pojava, o »skrivenim silama« koje proizlaze iz zvijezda, itd. (kod Raguseiusa to nema veze sa astrološkim spekulacijama koje bi se odnosile na predviđanje događaja, ili slično). U zanimljivoj raspravi o porijeklu formi materijalnih

¹⁶ PD, str. 125.

¹⁷ Tezu o nezavisnosti Aristotelove filozofije prirode od teologije zastupao je također J. Zabarella (kojega je Raguseius najviše cijenio od pripadnika padovanske peripatet. škole, iako se ne slaže sa nekim njegovim stavovima), kao i C. Cremonini, pa i neki raniji padovanski tumači Aristotela.

prirodnih bića on uzima da te forme, podvrgnute nastajanju i propadanju kao i bića koja oblikuju, imaju dvostruko porijeklo: »Zato je Aristotel, raspravljajući o prirodnoj generaciji stvari, izjavio da forma zavisi od Neba, dok je tvrdio da Sunce i čovjek rađaju čovjeka; pod imenom Sunca razumijevao je pak ne samo tu zvijezdu, nego onu petu prirodu i supstanciju, to jest cijeli agregat iz svih nebeskih krugova«. ¹⁸ — Razmatrajući u Aristotelovu duhu problematiku koja se ne nalazi u samog Aristotela, Raguseius, s napomenom da se u tome služi Ferneliusovim ¹⁹ djelom *De abditis rerum causis*, sjedinjenje materije i forme u novom supstancijalnom spoju prikazuje tako, da materija imanentnim joj procesima sve više priprema pojavljivanje forme, ali ne može nikada dostići savršenstvo forme, već se prema njoj odnosi kao habitus prema aktu; u Dubrovčaninovu je tumačenju materije, naime, više istaknuta težnja za formom — *propensio ad formam* — kao težnja za usavršavanjem vlastitog bitka koji po njegovu mišljenju materiji kao takvoj pripada, nego otpor materije formi, koji dolazi u prvi plan u nekih drugih tumača. Forma, koja je jednostavan supstancijalan akt, ne nastaje iz tih materijalnih procesa iako je njezin postanak njima uvjetovan; *simplicissima et extrinsecus orta* — ona nastaje u momentu postanka novog supstancijalnog spoja, spajajući se iznenada — *de repente* — s materijom. Materijalne forme nisu, dakle, stvarane, jer je njihov realan bitak uvjetovan afekcijama i akcencijama materije; one pak daju aktualnost tim materijalnim mogućnostima, koje u krajnjoj liniji rekuriraju na mogućnosti prve materije. Disolucijom materije konkretnoga supstancijalnog spoja propada i njegova forma. Jednostavnost forme upućuje na to, da njezino porijeklo treba tražiti u onome što je jednostavno i što posjeduje vlastitu formalnu aktualnost; to pak može biti samo eterska supstancija i Inteligencije koje ju pokreću. Ovo tumačenje »nebeskog« porijekla formi uz uvjetovanost njihova realnog bitka materijalnim afekcijama, anticipira u stanovitom smislu utjecaj kozmičkog zračenja na postanak mutacija, s čime se slaže i skokovitost (»iznenadnost«) nastanka novog supstancijalnog spoja.

U tumačenju formi elementarnih prirodnih tijela Dubrovčanin je vodio spor sa svojim kolegom Cremoninijem. ²⁰ U raspravi *De formis quatour Corporum simplicium, quae vocantur elementa* (Venetiis 1605.), izlažući svoje mišljenje o supstancijalnim formama elemenata, Cremonini se je složio sa stanovištem Aleksandra iz Afrodizije i većine grčkih tumača Aristotela (među kojima su Themistius, Simplicius, Ammonius), prema kojemu forme vatre, vode, zemlje i zraka jesu četiri prve kvalitete: suhoća, vlaga, toplina i hladnoća. Prirodni elementi bi, po tom tumačenju, nastajali tako da prvoj materiji (koja je po mišljenju prihvaćenom od svih peripatetičara zajednički subjekt elemenata) neposredno pridolazi tridimenzionalnost, tvoreći spajanjem s prvom materijom opće tijelo. Ovome pak neposredno pridolaze četiri prve kvali-

¹⁸ PD, str. 353.

¹⁹ Fernel, Jean-François (1497 ili 1458—1588), francuski liječnik i matematičar. Profesor u Parizu od 1530. Jedan od najučemijih predstavnika galenske medicine. Djela: *De proportionibus*, *Cosmotheoria*, *De abditis rerum causis*, I, II, (1556), *Medicina* (1554).

²⁰ Poblježe o tome u: »Spor Jurja Dubrovčanina i Cesara Cremoninija o formama elemenata«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 4/1978, br. 7—8, str. 39—83.

tete, koje spajanjem s općim tijelom tvore elemente, tj. supstancijalne spojeve u kojima su te kvalitete forme i supstancijalne razlike; pri tome se, dakako, ne misli da je jedna kvaliteta uvijek forma jednoga od četiri elementa, nego se kvalitete u tvorbi elemenata spajaju u različitim proporcijama.

Raguseius je u spisu *De formis elementorum* (Patavii 1605.)²¹ podvrgao Cremoninijevo tumačenje principijelnoj kritici. Ta se kritika koncentrira u tezi da jedno akcidentalno svojstvo ne može konstituirati bitnost supstancijalnog spoja, naime ne može biti forma tog spoja. Međutim, prema aristotelovskoj kategorizaciji pojmova kvantiteta i kvaliteta su akcidenti; dakle, niti može trodimenzionalnot (koja spada u kategoriju kvantiteta) pridolaskom prvoj materiji konstituirati opće tijelo, niti mogu kvalitete biti forme prirodnih elemenata. Osim toga, napominje Raguseius, Aristotel nigdje ne govori o »općem tijelu« kao nečemu što bi prethodilo elementima, već u redu prirodne geneze govori o prvoj materiji (koja još nije tijelo), o elementarnim tijelima i tijelima koja su od ovih sastavljena. U pitanju formi prirodnih elemenata on brani mišljenje aristotelovskih usmjerenih latinskih filozofa (kojoj skupini pripadaju Albert Veliki, Toma Akvinski, Duns Skot i mnogi drugi). Prema njihovu tumačenju svaki od četiri elementa jest supstancijalan spoj, nastao neposrednim sjedinjenjem prve materije i supstancijalne forme. Elementi su, dakle, prva tijela u redu prirodne geneze, te su jednostavni ako ih uzmeo kao prirodna tijela, a složeni su u metafizičkom smislu, kao i sve prirodne supstancije, jer se sastoje od materije i forme. Forme elementa (kao i sve forme) su jednostavne bitnosti, inteligibilne, dakle nepristupačne osjetilnoj spoznaji. Naša umna spoznaja može im se neograničeno približavati, ali ih nikada bez ostatka ne zahvaća; stoga za nas ostaju *innominatae*. Ove supstancijalne forme ujedno su temelj supstancijalnih razlika elemenata. One, u koliko su forme, neposredno ne vrše djelovanja kojima bi se osjetilno manifestirale; no čim je konstituiran element, iz njegove supstancijalne forme proizlazi neka kvaliteta, koja se može nazvati njegovom vlastitom afekcijom, kao što je u vatre toplina, u zraka vlaga, u vode hladnoća, u zemlje suhoća. Ostajući osjetilima skrivene, forme dakle u osjetilnom svijetu vrše svoja djelovanja preko svojstvenih im kvaliteta, te se može reći da se služe kvalitetama kao instrumentima za djelovanje.²² Pri tome, dakako, igraju ulogu suprotnosti koje postoje među kvalitetama: suhoća-vlažnost, toplina-hladnoća, no suprotnosti, u skladu s Aristotelovim mišljenjem, ne postoje u samim supstancijalnim formama, već u njihovim djelovanjima na osjetilnom području; nisu dakle međusobno kontrarni elementi kao supstancije, već njihova osjetilna očitovanja.

Cremoninijevom stanovištu da forma nastaje u materiji kao stupnjevit, kontinuiran i djeljiv proces, suprostavlja Raguseius svoje tumačenje diskretnog nastajanja formi, budući da su jednostavne supstancije koje kao takve ne pripuštaju razlike više-manje. Cremoninijevu repliku da, apstraktno uzevši, supstancijalna forma jest nedjeljiva cjelina, no da

²¹ Taj je spis kasnije uvršten u *PD*, kao petnaesta disputacija (od 24 disputacije tog djela).

²² Prema naziranju koje datira iz antičke filozofije, »prvim kvalitetama« smatra se suhoća, vlaga, toplina i hladnoća; »drugim kvalitetama« težina, lakoća, tvrdoća i mekoća; ostale kvalitete su se izvodile iz međusobnih relacije i djelovanja ovih.

je njezin konkretni postanak stupnjevit i djeljiv, Raguseius otklanja s obrazloženjem da tu nema dovoljno opravdanja za primjenu distinkcije apstraktno-konkretno.

Raguseiusovo stanovište u tome sporu pokazalo se je kao problemski bolje obrazloženo i bliže Aristotelovu duhu od Cremoninijevog; no Cremonini, proslavljena veličina padovanskog peripatetizma, nije htio teoretski odgovoriti na izazov svoga mlađeg kolege (osim što se je usmenim putem diskusija nužno nastavljala kroz njihova predavanja), nego je napisao komediju *Le Nubi*, istoimenu s onom u kojoj je Aristofan namjeravao ismijati Sokrata.

Budući da, po Aristotelu, prirodne supstancije jesu pojedinačna individualna bića, a sam Aristotel nije eksplicitno razradio pitanje što ih upravo čini takvima, postao je taj problem, označen nazivom principium individuationis, jedna od središnjih tema peripatetičkih rasprava. Dubrovčanin ga upravo smatra jezgrom čitave metafizike, uzimajući da se u njemu stječu smisaone veze metafizičkog utemeljenja prirodne filosofije, kao i principijelnog utemeljenja same metafizike. Precizirajući problem, on ističe da nije riječ o tome što fizički konstituira individuum, tj. što ga konstituira kao singularan supstancijalni spoj materije i forme; riječ je upravo o metafizičkom korijenju te prirodne jednoće, o tome što singularnome supstancijalnom spoju daje individualan, nedjeljiv bitak.

Posljedica individualnosti jest inkomunikabilnost, koju Raguseius uzima i ontološki i gnoseološki (slažući se u tome sa većinom aristotelovski usmjerenih filozofa): nedjeljiva bit individuumu nema udjela ni u jednom drugom biću, ona je jedina i neponovljiva jednoća, iskonski različita od svega drugoga; s istog razloga bit individuumu je nepoznatljiva, jer u njoj ne može imati udjela nijedno drugo biće. Individualno biće komunicira s drugima preko svojih specifičnih obilježja, tj. preko biti vrste kojoj pripada. Bit vrste (i roda) je komunikabilna, tj. ontološki komunicira s mnogih bićima koja toj vrsti pripadaju, a u spoznajnom pogledu komunicira s mnogim vrstama, ali u jednom i drugom smislu njezina komunikacija ostaje specifična ili generična, ne sežući u temelje iskonskih individualnih razlika.

Budući da pod principom individuacije podrazumijeva metafizički temelj fizičkog sjedinjenja materije i forme, Raguseius u kritičkoj analizi odbacuje sva ona rješenja, koja taj princip tumače bilo kao materiju koja stoji nasuprot formi, ili kao formu, odnosno kao neku modifikaciju ili kombinaciju tih činilaca. Tako, među ostalim, odbacuje i mišljenje Tome Akvinskoga, prema kojemu bi princip individuacije bio materija označena kvantitetom (*materia quantitate signata*), ističući uz to da kvantiteta, koja je akcidens, ne može biti odlučna za oznaku biti individuumu, koji je supstancija. — Raguseius prihvaća rješenje Dunska Skota: kao što se priroda roda (»živo biće«) nadolaskom jednog novog stupnja realnosti kontrahira prema prirodi vrste (»čovjek«), tako se priroda vrste nadolaskom novog stupnja realnosti kontrahira prema prirodi individuumu (»Sokrat«); individuum pak, kao nedjeljiv, ne može se dalje kontrahirati, već je on ona posljednja realnost — *ultima realitas* — čija

metafizička jednoća kontrahira specifičnu formu i materiju da se u fizičkom redu pojave kao upravo ovaj pojedinačan i neponovljiv supstancijalan spoj. Taj metafizički korijen, koji utemeljuje nedjeljivu bit individuuma i čini da jedno biće jest upravo ovo, označuje Duns Skot terminom *haecceitas*. Za isti pojam on se služi i nazivom materija cjeline (*materia totius*), označavajući time ne materiju ukoliko je suprotstavljena formi, nego (prema Arist., *Met.* 1035b) cjelovitost pojedinačnog bića. Tako shvaćen princip individuacije jest dakle dalje nesvodiv temelj cjelovitosti individualnih bića, a ova pak sačinjavaju najviši domet realnosti.

Juraj Dubrovčanin, prema tome, u svojim *Peripatetičkim raspravama* problemski koherentno izlaže aristotelovski shvaćene slojeve realiteta — od najopćenitijeg i najnižeg, prve materije, preko formalnih specifikacija do najviših, singularnih — u kojima se individualizacijom sažimaju zakoni i utjecaji specifičnih i univerzalnih slojeva. Individuacija je to potpunija što je biće savršenije, te su u tom smislu intonirane i riječi kojima se kaže da je u izgradnju čovjeka priroda uložila sve svoje pokušaje: »sažetost je naime svemira, peta esencija svih stvari, poput Boga, rekao bi, koji obitava zemlju«. ²³

Ovaj kratak prikaz nastojao je, donekle, pružiti uvid u principijelnost i dosljednost Dubrovčaninove misli. On nije težio za vlastitom originalnošću, nego je, zadužen za tumačenje Aristotelove filosofije, nastojao otkriti i izložiti što izvornijeg Aristotela. razmatrajući sa stanovišta njegovih principa i ona pitanja, koja je tek kasnije vrijeme bilo postavilo.

²³ PD, str. 117.

Marija Brida: PERIPATETIC PHILOSOPHY OF NATURE IN THE
INTERPRETATION OF GEORGIUS RAGUSEIUS

Summary

G. Raguseius attempts to base his interpretation of peripatetic philosophy of nature as much as possible on the original thoughts of Aristotel. Questions not raised by Aristotel himself he solves in the spirit of Aristotel's philosophical principles.

Being a member of the staff of the peripatetic school in Padova (he was a professor in Padova from 1601 to 1622), he also advocates the thesis of the independence of Aristotel's philosophy of nature from his theology. The prime-mover of the first heavenly cycle is not the efficient cause of the existence of the universe, and need not necessarily be the final cause of movements of other heavenly bodies. Insisting on the univocation as the principle of scientific determinations, Raguseius divides the research of the universe into two sciences: the science of nature, which studies movements of bodies of the sublunar region, and the study of the sky which researches indissoluble ethereal bodies of the supralunar region and their constant space-movements. Although the said two areas — the everlasting and the destructible — of these two studies (sciences) do not belong to the same generic conception, in reality there are reciprocal influences between them. However, Raguseius considers that the laws of those influences are not approachable to us, and wards off all forms of deviation appearing in astrology, magics, mystics of numbers and mantics. Certain influence of the supralunar region on the sublunar exists in the genesis of forms of natural substances: when necessary conditions in material processes are obtained, the forms discontinuously enter into the materia, arising from the influence of ether and abstract intelligence.

In conjunction with Latin peripatetics Raguseius interprets forms as simple intelligible principles. By immediate connection with the materia they constitute the substance-core, and their influence on materia is exerted via their affections and forces. Qualities are affections of substances. As regards the forms of elementary bodies Raguseius argued with his colleague C. Cremonini who, advocating the opinion of Alexandrian interpretation, interpreted the forms of elements as the first qualities.

Raguseius considers the core of the entire metaphysics as the principle of individualisation. Representing the viewpoint of Scotistic realism he considers *materia prima* as the most universal and lowest entity that the form perfectuates by the addition of the generic and specific differences. The complete entities are singular beings, individuals who are created by radical difference termed by Duns Scotus as *haecceitas* or *materia totius*, which corresponds to Aristotel's conception of *materia ultima*. Raguseius critically refutes all interpretations that consider the principle of individualisation as materia if confronted by the form and affixed to some accidents such as quality or quantity. The interpretation of Thomas Aquinas, according to whom the principle of individualisation would be *materia quantitate signata*, can be added to the former. This is taken to be an incorrect assertion since an accidental characteristic cannot determine the essentialness of the individual who is a substance.